

EKOLOĢISKĀ PIEEJA JAUNIEŠU IZGLĪTĪBĀ VALSTS AIZSARDZĪBAS JOMĀ

Ecological Approach in Youth Education in the Field of National Defence

Irēna Katane

Latvia University of Life Sciences and Technologies, Latvia

Sandra Kreija-Gaikšte

Latvia University of Life Sciences and Technologies, Dobeles Secondary School No. 1, 51st
Infantry Battalion of the National Guard, Latvia

Abstract. *The current geopolitical situation in the world, and especially in Europe, highlights the sustainability of each society and country in the present dimension and sustainable development in the future. The ability of the society of the future to develop itself, to provide for the sovereignty of its country, to strengthen its economy, to raise its level of prosperity, to preserve and enrich its culture is shaped and developed in today's schools and universities as the next generations are learning and studying there. They will be managing the country in the future, taking care of sustainable development of the society, the economy of their country, its security and defence, being at the heart of our country's future society. Therefore, innovations in the content of general secondary education in Latvia are needed by introducing a new subject of National Defence Training in schools. The legal basis for this has already been prepared in the form of laws and other regulations. Model curricula for general secondary education and the Youth Guard have been developed. Since in global forums as well as in scientific publications at the end of the 20th century the ecological paradigm has been justified as a transdisciplinary paradigm, but the ecological approach in human thinking, in promoting the development of children/youth, in all kinds of activities (in all areas of human activity, including education) has been justified as an imperative, which has become more and more relevant in the 21st century, the aim of the research was to substantiate the diversity of ecological approaches in the education of young people in the field of national defence. The results of the research demonstrate that the ecological approach is visible in the development of the national defence content. It is also common in the justification for the many aspects of the national defence learning environment.*

Keywords: *ecological approach, national defence training, national sustainable development, youth education environment.*

Ievads

Introduction

Mūsdienu ģeopolitiskais stāvoklis pasaulē un it īpaši Eiropā aktualizē katras sabiedrības un valsts ilgtspējību tagadnes laika dimensijā un ilgtspējīgu attīstību nākotnē. Nākotnes sabiedrības spēja pašattīstīties, nodrošināt savas valsts

suverenitāti, stiprināt savu ekonomiku, paaugstinot savu labklājības līmeni, saudzēt un bagātināt savu kultūru, neaizskarot citu tautu un valstu intereses un vajadzības pašnoteikties, veidojas un attīstās mūsdienu skolās un augstskolās, jo tur mācās un studē jaunās paaudzes, kas nākotnē paši vadīs valsti, rūpēsies par sabiedrības ilgtspējīgu attīstību, savas valsts ekonomiku, savas valsts drošību un aizsardzību, jo būs mūsu valsts nākotnes sabiedrības kodols.

Ņemot vērā iepriekš teikto, izriet svarīga atziņa, ka ir nepieciešamas inovācijas Latvijas vispārējās vidējās izglītības saturā, skolās ieviešot jaunu mācību priekšmetu *Valsts aizsardzības mācība*. Šobrīd tiek darīts viss nepieciešamais, lai no 2024./2025. mācību gada valsts aizsardzības mācību īstenotu kā obligātu mācību priekšmetu vidējās izglītības iestādēs (LR Aizsardzības ministrija, 2021).

Jaunā mācību priekšmeta ieviešanai ir izstrādāts tiesiskais pamats, par ko liecina vairāki normatīvie dokumenti (LR Aizsardzības ministrija, 2020; LR Ministru kabinets, 2018a; LR Ministru kabinets, 2018b; LR Saeima, 2020a; LR Saeima, 2020b). Viens no šiem dokumentiem ir *Valsts aizsardzības koncepcija*, kas tika izstrādāta un apstiprināta 2020.gadā. *Valsts aizsardzības koncepcija* ir politikas plānošanas dokuments, kas nosaka valsts aizsardzības stratēģiskos mērķus un darbības pamatprincipus. Visaptveroša aizsardzība ir gan viens no koncepcijas mērķiem, gan arī labākais instruments, kā veidot noturīgu sabiedrību. Visaptverošā aizsardzības kontekstā liela nozīme ir jauniešu gan formālai, gan neformālai izglītībai valsts aizsardzības jomā (LR Aizsardzības ministrija, 2020).

Jau ir izstrādāti mācību programmu paraugi gan skolu formālajā vispārējā vidējā izglītībā, gan *Jaunsardzes* neformālajā izglītībā (Bērziņa, Kuzmins, Falka, Gūtmane, & Damberga, 2020; Kukuļinskis, 2021), kas šobrīd Latvijā jau tiek eksperimentāli aprobētas (Kreija-Gaikšte & Katane, 2021).

Tā kā 20.gs. beigās globāla mēroga forumos, kā arī zinātniskajās publikācijās ekoloģiskā paradigma ir pamatota kā transdisciplināra paradigma, bet ekoloģiskā pieeja cilvēku domāšanā, bērnu/jauniešu attīstības veicināšanā, visa veida darbībā (visās cilvēkdarbības jomās, t.sk. izglītībā), atbildīgā rīcībā ir pamatota kā imperatīvs (Bronfenbrenner, 1996; Bruntland, 1987; Naess, 1973), kas arvien vairāk aktualizējies 21.gadsimtā (Bonedahl, Heikkueinen, & Paavola, 2022; Katane, 2007; Katane & Pēks, 2006; Messerli & Murniningtyas, 2019; Mitranic, Miskeljin, & Breneselovic, 2019; Palmer & Neal, 2004), tad veiktā

pētījuma mērķis bija: pamatot ekoloģiskās pieejas izpausmes daudzveidību jauniešu izglītībā valsts aizsardzības jomā.

Pētījumu metodoloģija ***Methodology of Research***

No teorētisko pētījumu mērķa izriet arī *pētījuma jautājums*: kādi ir ekoloģiskās pieejas izpausmes veidi jauniešu izglītībā valsts aizsardzības jomā?

Veiktā pētījuma teorētisko pamatu veido zinātniskās publikācijas, kas pārstāv vairākus pētījumu virzienus cilvēka ekoloģijā, t.sk. izglītības ekoloģijā: 1) ilgtspējība un ilgtspējīga attīstība; 2) izglītība ilgtspējīgai attīstībai; 3) vides izglītības pamatprincipi un pamatnostādnes; 4) ekoloģiski daudzdimensionālā pieeja vides dimensiju/kontekstu klasifikāciju izstrādē un pamatošanā; 5) ekoloģiski sistēmiskā pieeja daudzlīmeņu vides sistēmu modeļu izstrādē un pamatošanā; 6) cilvēka un vides mijiedarbības principi cilvēka attīstības ekoloģijā un ekosofijā (dziļajā ekoloģijā), t.sk. ego – un eko – līdzsvara princips.

Pētījuma metodes: zinātniskās literatūras studēšana, analīze un izvērtēšana (teorētisko pētījumu metode); 2) autoru pieredzes refleksija (empīrisko pētījumu metode).

Teorētisko pētījumu rezultāti: Literatūras apskats ***Results of Theoretical Research: Literature Review***

1. Valsts ilgtspējīgas attīstības pamatojums cilvēka ekoloģijas skatījumā ***1. Substantiation of the Country's Sustainable Development from the Point of View of Human Ecology***

Ilgspējība un ilgtspējīga attīstība ir vieni no cilvēka ekoloģijas, t.sk. izglītības ekoloģijas, atslēgējdzieniem (Katane, 2007).

Ilgspējīgas attīstības jēdziena un pašas koncepcijas pirmsākumi meklējami 20.gs. beigās līdz ar ekoloģiskās paradigmas un ekoloģiskās pieejas kā imperatīva formulēšanu attiecībā uz cilvēku domāšanu un atbildīgu rīcību. Sākotnēji ilgtspējīgas attīstības idejas radās līdz ar centieniem mainīt cilvēces domāšanas veidu par mūsu planētu un vainagojās ar 1987.gadā publicēto grāmatu “Mūsu kopējā nākotne” (Bruntland, 1987). Parādījās ilgtspējīgas attīstības definīcijas, kas atklāja ilgtspējīgas attīstības interpretējuma daudzveidīgumu. Populārākās no tām ir šādas (Hajlan & Kashani, 2021): 1) sabiedrības, ekonomikas un dabas

vides līdzsvarota attīstība; 2) mūsu rīcībā esošo dažāda veida resursu, īpaši dabas resursu, saglabāšana un vairošana, lai mūsdienu paaudzes, rūpējoties par savu labklājību, nedzīvotu uz nākamo paaudžu rēķina, tieši otrādi – nodotu nākamajām paaudzēm savas materiālās un garīgās vērtības. Viena no lielākajām tautas vērtībām ir neatkarība un sava valsts, par kuru dzīvības ir atdevuši mūsu dzimtenes aizstāvji. Tādējādi ilgtspējīgas attīstības koncepcijas viena no pamatidejām ir attiecināma arī uz mūsu *valsts ilgtspējīgu attīstību*, lai arī nākamās paaudzes varētu dzimt, augt, attīstīties un dzīvot savā valstī.

Valstu ilgtspējīgas attīstības pamatatziņas ir atrodamas UNESCO publicētajā izdevumā *Izglītība ilgtspējīgai attīstībai* (UNESCO, 2012):

- visām starptautiska mēroga aktivitātēm būtu jābūt saskaņotām ar katras valsts interesēm un vajadzībām;
- jebkura veida karš pēc būtības ir destruktīvs, tāpēc ir pretrunā ar ilgtspējīgu attīstību un darbību, kas vērsta un ilgtspējību; savukārt miers, attīstība un vides aizsardzība ir savstarpēji saistīti un nedalāmi jēdzieni.

Tādējādi mūsdienās ilgtspējīgas attīstības koncepcija aizvien attīstās un paplašinās, kā rezultātā jēdzieni *ilgtspējība* un *ilgtspējīga attīstība* iegūst arvien jaunu interpretējumu un jaunus izaicinājumus (European Commission, 2021; Messerli & Murniningtyas, 2019).

Parādās jaunas ilgtspējīgas attīstības koncepcijas dimensijas, kas tiešā veidā saistīti ar valsts/valstu aizsardzību un tās/to ilgtspējīgu attīstību. Lūk, daži jauno ilgtspējīgās attīstības dimensiju piemēri:

- ilgtspējīga attīstība uz mūsu Zemes un Kosmosa ilgtspējība (Prasad, 2019);
- atbildīga rīcība kā ilgtspējības garants (Bonnedahl, Heikkueinen, & Paavola, 2022);
- informatīvās vides ilgtspējīga attīstība un kibernetika, kibernetika, kibernetika (Galinec, Možnik, & Guberina, 2017) u.c.

Viens no ilgtspējīgas attīstības pamatu stūrakmeņiem ir *ekosofija* jeb *dziļā ekoloģija*, kurā dzīvība un tās aizsardzība ir ekoloģiski domājošas, atbildīgas sabiedrības pamatvērtības (Katane & Pēks, 2006). Svarīgi ir atzīmēt, ka starp ekosofijas pamatatziņām ir atziņas, kas īpaši ir aktuālas mūsdienās (Devall, 1980; Naess, 1973; Sessions, 1995):

- katrai dzīvībai ir vērtība pašai par sevi;
- jāmaina cilvēces domāšana, jo ekoloģisko, tehnoloģisko, kara krīžu cēlonis ir krīze cilvēku domāšanā;
- tādēļ ir jāmainās politiskajām, tehnoloģiskajām struktūrām, jāmainās politiku, katra cilvēka domāšanai.

Augstāk teiktajam ir cieša saistība ar eksistenciālās psiholoģijas pamatlicēja V. Frankla (Frankl, 1992; Frankl, 2000) zinātniskajām un pieredzes refleksijā balstītām atziņām.

2. Ekoloģiskā pieeja Latvijas jauniešu valsts aizsardzības izglītības satura un mācību vides pamatojumā

2. Ecological Approach in the Substantiation of the Latvian National Defence Education Content and Learning Environment

Ļoti liela nozīme jaunās paaudzes pasaules uzskatu, vērtību un attieksmju sistēmas, kompetenču veidošanās procesā ir izglītībai. Mūsdienās arvien pieaug ***izglītības ilgtspējīgai attīstībai*** (angļu val. *Education for Sustainable Development (ESD)*) koncepcijas nozīme, kas gūst tālāku attīstību, kur nozīmīgu vietu ieņem arī pedagogu domāšana, attieksmes un kompetences ilgtspējīgas attīstības jomā, par ko liecina vairākas publikācijas (Mitranić, Miskeljin, & Breneselovic, 2019; Sinakou, Boeve-de Pauw, & Van Petegem, 2019; Sinakou, Boeve-de Pauw, Goossens, & Van Petegem, 2018; UNESCO, 2012).

Lai veidotos jaunā domāšana, vērtībās balstītās attieksmes un rīcība, ir ļoti svarīgi respektēt ekoloģisko pieeju skolu jauniešu izglītības satura veidošanā un izglītības vides uzturēšanā un tālāk attīstībā. Tas attiecas arī uz mācību priekšmetu *Valsts aizsardzības mācība*, kas pārstāv skolu jauniešu formālo izglītību, kā arī *Jaunsardzes* mācību programmu saturu, kas pēc savas būtības ir neformālā izglītība.

Viens no ekoloģiskās pieejas izpausmes veidiem izglītībā ir *vides izglītība* (Hungerford, 2009; Palmer & Neal, 2004; Sterling, 1992), kas ir izglītības ilgtspējīgai attīstībai didaktiskais pamats.

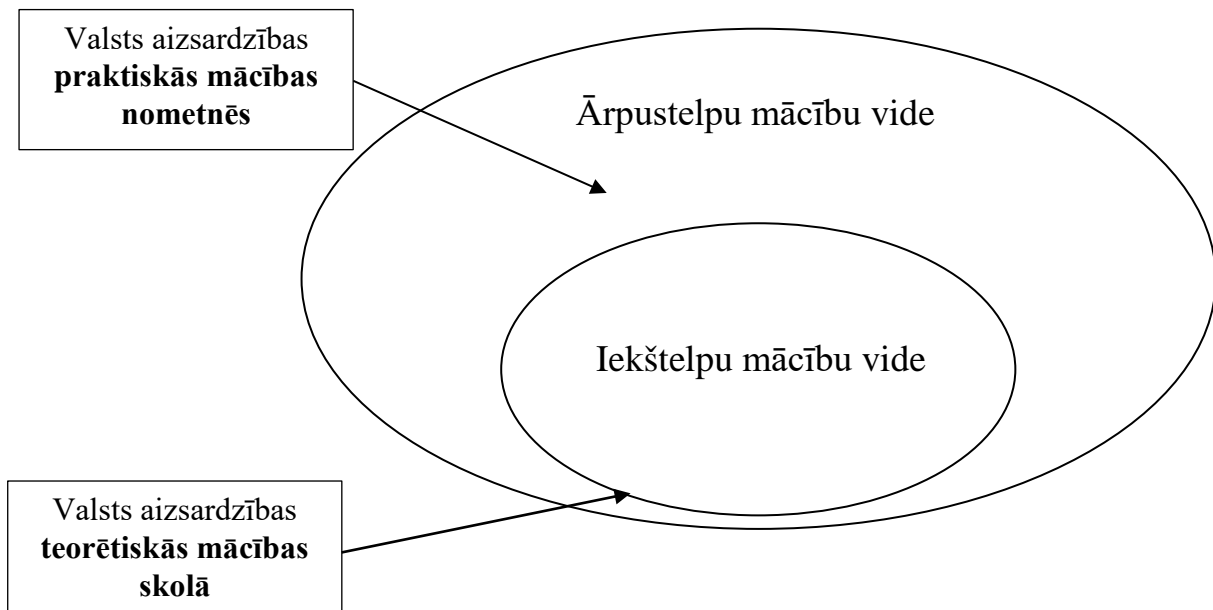
Tiek izdalīti trīs vides izglītības pamatprincipi, ko mēdz saukt arī par pamatnostādņēm (Katane, 2007): izglītība par vidi, izglītība vidē, izglītība videi.

Visi trīs vides izglītības pamatprincipi ir integrēti arī skolas jauniešu *Valsts aizsardzības mācības* (Bērziņa, Kuzmins, Falka, Gūtmane, & Damberga, 2020;

LR Aizsardzības ministrija, 2022) un *Jaunsardzes* mācību programmu saturā (Kukuļinskis, 2021).

• **Izglītība par vidi.** Lai veicinātu skolu jaunatnes gatavību valsts aizsardzībai, nozīmīgu vietu *Valsts aizsardzības mācības* programmas saturā ieņem Latvijas vēsture. Valsts aizsardzības mācību saturs skar arī apkārtnes, konkrētās teritorijas izzināšanu gan teorētiskajās, gan praktiskajās mācībās un tās atspoguļojumu topogrāfiskajās kartēs (militārā topogrāfija un orientēšanās) (Bērziņa, Kuzmins, Falka, Gūtmane, & Damberga, 2020; Kukuļinskis, 2021). Liela nozīme ir arī jauniešu psiholoģiskai noturībai un IKT kompetencei, īpaši saistībā ar hibrīdkaru informatīvajā vidē/telpā, tāpēc jauniešiem jābūt labi informētiem par procesiem globāla mēroga un valsts informatīvajā un jaunāko tehnoloģiju vidē/telpā (Mattis & Hoffman, 2005).

• **Izglītība vidē.** Skolu jauniešu (vidusskolēnu) *Valsts aizsardzības mācības* programmas un arī *Jaunsardzes* trīs līmeņu mācību programmu satura apguve ir paredzēta gan iekštelpu nodarbībās (teorētiskās mācības), gan ārpustelpu nodarbībās (praktiskās mācības), tādējādi var aktualizēt iekštelpu un ārpustelpu izglītības vidi (1. att.).

1.attēls. Valsts aizsardzības mācību vide (Autoru veidots)

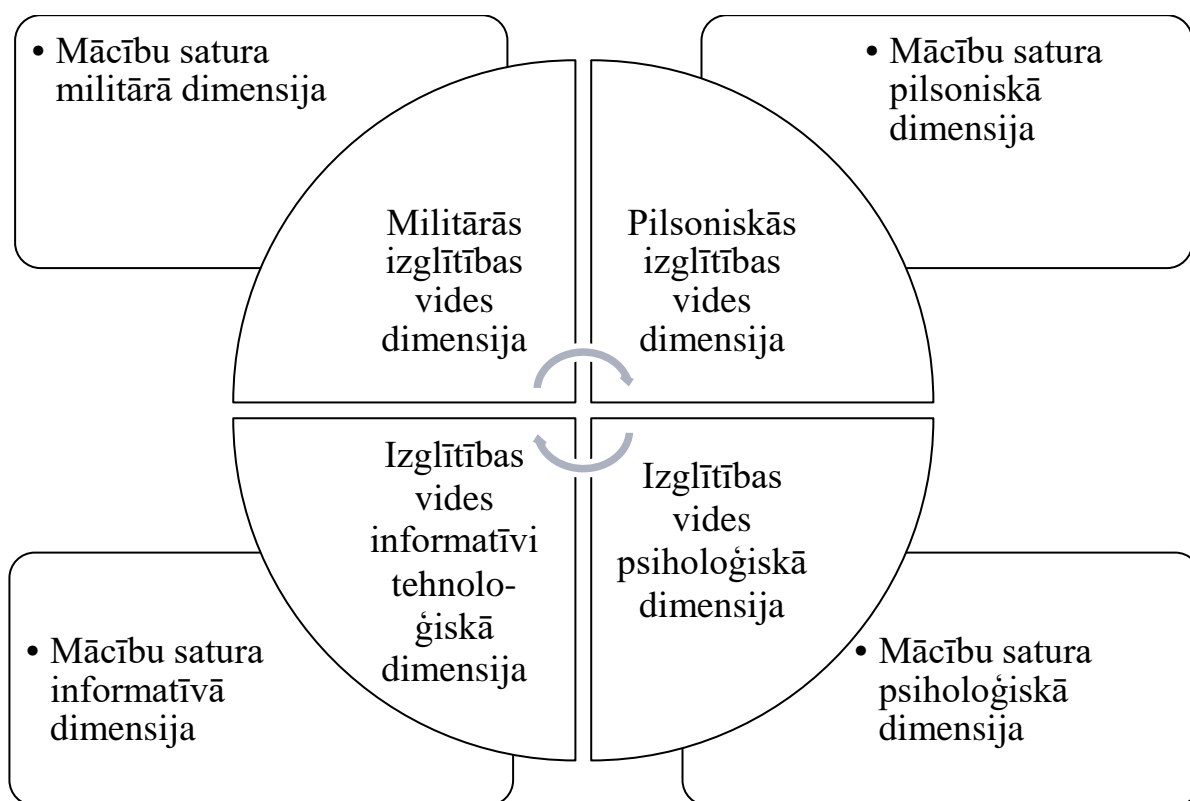
Figure 1. National Defence Learning Environment (Created by the authors)

Iekštelpu un ārpustelpu izglītības/mācību vides iedalījumam (angļu val. - *indoor education/learning environment, outdoor education/learning*

environment) (skat. 2.att.) ir arī teorētiskais pamatojums, kas ir atrodams vairākās publikācijās (Barnes & Sharp, 2004; Indoor and outdoor environments ..., 2022; Margeviča-Grinberga & Šūmane, 2020; Neda Afshar & Barrie, 2021).

Balstoties uz ekoloģisko pieeju, mācību videi ir vairāki skaidrojumi, t.sk. mācību vide ir (Grishina & Kostromina, 2020; Katane, 2007; Shtejnbaĥ & Elenskij, 2004): 1) mācību process kā mijiedarbības sistēma, kur mijiedarbojas mācību subjekti: pedagogs un izglītojamais/izglītojamie, kā arī mācību objekts: mācību saturs; 2) mācību vide ir semantikas lauks, tādējādi var secināt, ka valsts aizsardzības mācību vides specifiku lielā mērā nosaka mācību saturs valsts aizsardzības jomā.

Veiktie pētījumi liecina (Berzina, 2020; Kreija-Gaikste & Katane, 2021), ka valsts aizsardzības mācību saturam ir vairākas dimensijas: pilsoniskā, militārā, informatīvā un psiholoģiskā dimensija. Savukārt cilvēka ekoloģijā, t.sk. izglītības ekoloģijā, balstoties uz ekoloģiski daudzdimensionālo pieeju, tiek izdalītas vairākas vides dimensijas, ko daudzi autori sauc arī par vides komponentiem un arī par vides kontekstiem (Closs, Mahat, & Imms, 2021; Hiemstra, 1991; Katane, 2007; Katane & Katans, 2014; Radcliffe, 2008).

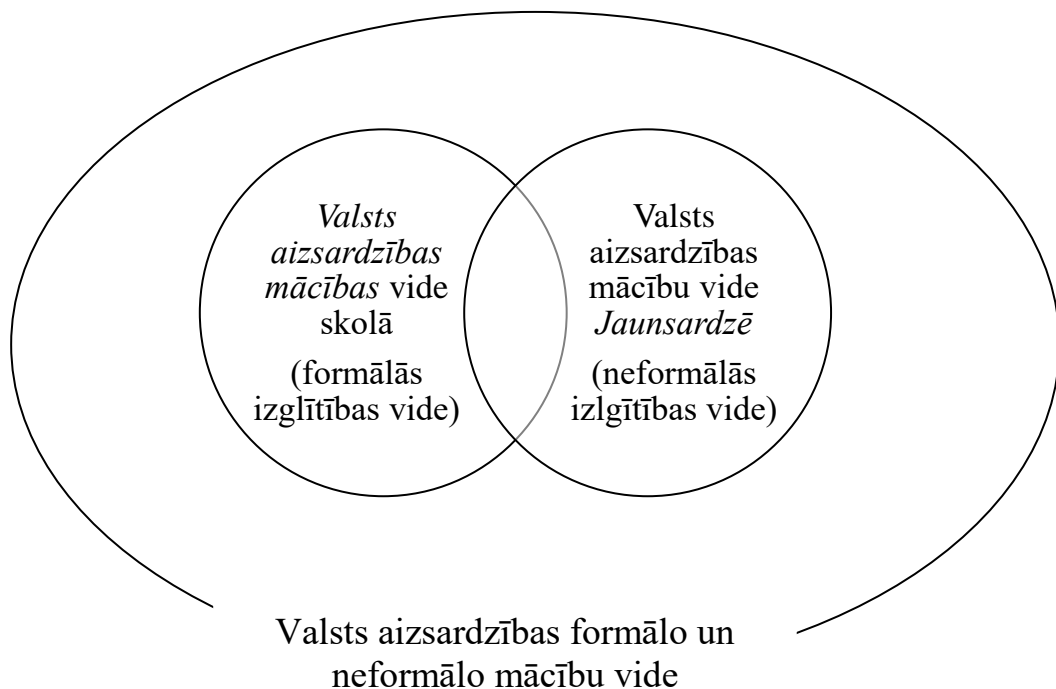

2. attēls. Valsts aizsardzības izglītības vides dimensijas (Autoru veidots)

Figure 2. *Environmental Dimensions of National Defence Education* (Created by the authors)

Balstoties uz iepriekš teikto, autores ir izdalījušas skolas jauniešu valsts aizsardzības izglītības vides četras dimensijas jeb kontekstus (2.att.): militārās izglītības vides dimensija; 2) pilsoniskās izglītības vides dimensija; 3) izglītības vides informatīvi tehnoloģiskā dimensija; 4) izglītības vides psiholoģiskā dimensija.

Latvijā, balstoties uz *izglītības mūža plašumā* skaidrojumu, kas dots *Mūžizglītības memorandā* (European Commission, 2000), kad formālā izglītība tiek papildināta ar neformālo izglītību un izglītības piedāvājuma daudzveidība ļauj veidot un attīstīt ļoti plašu kompetenču spektru, valsts aizsardzības izglītība tuvākā laikā tiks piedāvāta visās Latvijas skolās kā formālā izglītība obligātā mācību priekšmeta *Valsts aizsardzības mācība* ietvaros un arī kā neformālā izglītība (*Jaunsardzes mācības*).

3. attēls. **Jauniešu izglītības vide valsts aizsardzības jomā** (Autoru veidots)

Figure 3. Youth Education Environment in the Field of National Defence

(Created by the authors)

Tas nosaka arī valsts aizsardzības vides segmentu veidus, kas pārklājas (3. att.), jo: 1) daudzi vidusskolēni ir arī jaunsargi; 2) daudzās skolās kā neformālā jeb interešu izglītība tiek piedāvātas *Jaunsardzes mācībās*, un kas kopumā veido jauniešu izglītības vidi valsts aizsardzības jomā.

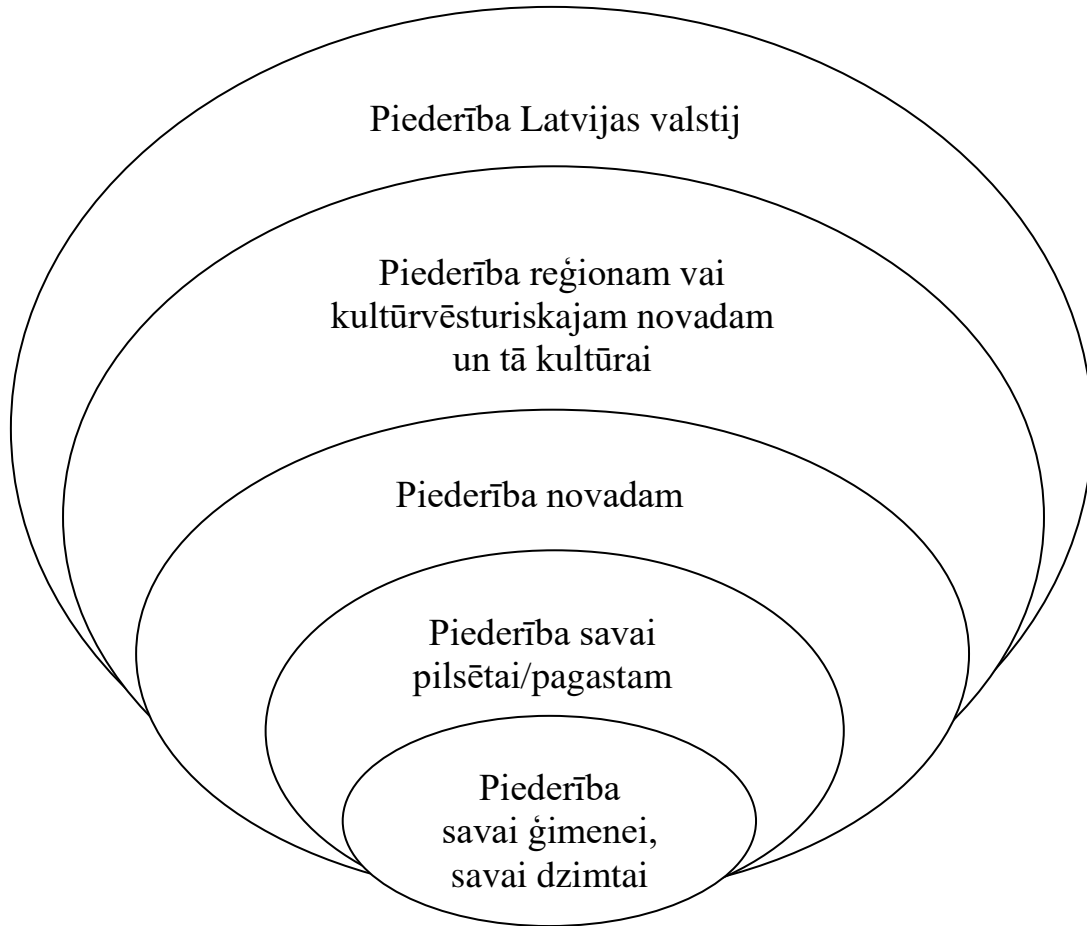
- ***Izglītība videi.***

Galvenā atziņa, kas izriet no ekoloģiskās audzināšanas mērķa, ir jaunās paaudzes videi draudzīgu attieksmju un atbildīgas rīcības veicināšana, ar vidi saprotot daudzveidīgo cilvēka dzīves vidi, t.sk. sociālo vidi, kultūrvidi, dabas vidi, ekonomisko vidi, informatīvo vidi u.c. veida vides dimensijas. Tāpēc izglītības zinātnēs vēl aizvien ir aktuāla atziņa, ka jaunās paaudzes audzināšanas nozīmīgs pedagoģiskais līdzeklis ir izglītības saturs un ka audzināšanas rezultāts ir vērtībās balstīta attieksmju sistēma (Špona, 2004). Tāpat vērtībās balstīta **atbildīga attieksme pret valsti un tās drošību** ir patriotiskās audzināšanas mērķis, kur izglītības saturs valsts aizsardzības jomā ir nozīmīgs audzināšanas līdzeklis. Savukārt mācību teoriju/didaktikas skatījumā jebkuram mācību procesam, tāpat arī valsts aizsardzības mācībām, piemīt ne tikai izglītojoša un attīstību veicinoša, bet arī audzināšanas funkcija (Žogla, 2001). *Atbildīga attieksme pret valsti un tās drošību* ir Latvijas kā valsts pastāvēšanas priekšnoteikums (LR Saeima, 2019), kā arī jaunās paaudzes valsts aizsardzības izglītības svarīgs uzdevums. *Visaptverošās valsts aizsardzības koncepcijā* (LR Saeima, 2020a) ir norādīts uz visas sabiedrības un katra tās indivīda kā valsts pilsoņa, t.sk. jauniešu, vēlēšanās un spējas aizsargāt savu valsti lielo nozīmi, jo valsts ilgtspējas garants ir valsts drošība.

Jauniešu (vidusskolu skolēnu, no kuriem daļa ir arī jaunsargi) valsts aizsardzības mācību programmu lielai satura daļai piemīt patriotiskās audzināšanas funkcija. Atbildība par savas valsts drošību un ilgtspēju nav vienīgais patriotiskās audzināšanas mērķis.

Tikpat nozīmīgs mērķis ir jauniešu patriotisms, kas lielā mērā balstās mīlestībā pret savu Tēviju (dzimteni) un piederības izjūtā savai ģimenei un dzimtai, savai pilsētai vai pagastam, administratīvajam novadam, reģionam vai kultūrvēsturiskajam novadam: Kurzemei, Latgalei, Sēlijai, Vidzemei un Zemgalei un tā kultūrai, visai Latvijai (valstij) kopumā (skat. 4.att.). Jauniešu piederības izjūta kādam no šiem vides līmeņiem ir ļoti svarīga nacionālās identitātes veidošanās procesā. Par nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politiku Latvijā vēsta arī 2019.gadā izdots Ministru kabineta rīkojums Nr. 345 (LR Ministru kabinets, 2018a).

Autoru veidotais *Cilvēka piederības savai daudzlīmeņu dzīves videi modelis* (4.att.) balstās uz ekoloģiski sistēmisko pieeju cilvēka attīstības ekoloģijā, kas dod iespēju vides modeļos parādīt vidi kā virssistēmu (ekosistēmu), kam ir vairākas vides apakšsistēmas (vides līmeņi). Ekoloģiski sistēmisko pieeju cilvēka dzīves vides un/vai izglītības vides pamatojumā izmantojuši vairāki zinātnisko publikāciju autori (Bronfenbrenner, 1996; Huitt, 2012; Katane, 2007).

4. attēls. **Jauniešu piederības savai daudzlīmeņu dzīves videi modelis** (Autoru veidots)
Figure 4. A Model of Young People's Belonging to Their Multilevel Living Environment
(Created by the authors)

Tādējādi var secināt, ka patriotiskās audzināšanas mērķis valsts aizsardzības mācību ietvaros ir jauniešu attieksmju veidošanās un noturība pret savu valsti, kur centrālo vietu ieņem patriotisms, kura integrālas sastāvdaļas ir atbildība par valsts drošību un ilgtspēju, mīlestība pret savu dzimteni jeb Tēviju, kā arī piederība savai ģimenei un dzimtai, vietai, kur jaunietis dzīvo (pilsētai vai lauku pagastam), novadam, kultūrvēsturiskajam novadam jeb reģionam, visbeidzot ar piederību visai Latvijas valstij (Latvijas Republikai). Autoru pieredze liecina, ka patriotisma, t.sk. piederības veidošanos veicina dažāda veida vizuālās, audiālās simbolikas izmantošana audzināšanas procesā: dzimtas, pilsētas, kultūrvēsturiskā novada, valsts ģērboņi (heraldikas nozīme), karogi. Ne mazāk svarīga ir mūzikas ietekme un tās izraisītie emocionālie pārdzīvojumi, kas bieži vien ir attieksmju veidošanās pamats: no valsts himnas skanējuma dažādos valsts svētkos līdz

kultūrvēsturiskā novada tautas dziesmām vietējā izloksnē/dialektā, ģimenes locekļu (vecāku, vecvecāku u.c.) iemīļotām dziesmām, kas skan ģimenes godos.

Balstoties uz zinātniskajām publikācijām (Bronfenbrenner, 1996; Jung, 2017; Karpova, 1998; Mjasishhev, 2022; Reņģe, 2002; Špona, 2004; Vygotskij, 2000), var secināt, ka attieksmes var uzskatīt par personības saitēm ar apkārtējo pasauli, tā ir vesela attieksmju sistēma, kas dzīves laikā veidojas attiecībā uz dažādiem objektiem un subjektiem, kas veidojas mijiedarbības procesā ar cilvēka dzīvesvidi. Kaut arī attieksmes/attieksmju struktūrā ir vairāki komponenti: emocijas, zināšanas, paradumi, tomēr augstāk minēto avotu autoru pētījumi liecina, ka sākotnēji galvenais attieksmju komponents ir emocionālie pārdzīvojumi, kas arī nosaka: patīk vai nepatīk, mīlu vai nemīlu, cienu vai necienu, jūtos piederīgs vai jūtos atstumts utt. un kas kļūst par notikumu, attiecību, vērtību izvērtēšanas galvenajiem indikatoriem. Jebkurš naratīvs, vai tas būtu par valsts vēsturi, vai arī par ģimenes locekļu piedzīvoto un pieredzēto dzīves laikā mūsu valsts vēsturisko notikumu kontekstā, tiek emocionāli pārdzīvots, apjēgts un interiorizēts ārējās vides atspulgu iekšējā vidē jeb cilvēka psihē veidā, kur veidojas priekšstati, iztēles tēli par dzirdēto un uzzināto, notikumi rod savu atspoguļojumu ne tikai jaunu priekšstatu, zināšanu, bet arī emociju, vērtību, attieksmju veidā, personīgi visu pārdzīvojot un “izdzīvojot” savā iztēlē. Tādējādi šie naratīvi kļūst jauniešiem personīgi nozīmīgi. Turklāt attieksmes ir vai nu pozitīvas, vai negatīvas, vai ambivalentas (pretrunīgas: gan, gan), taču nemēdz būt neitrālu attieksmju, jo tādā gadījumā šo attieksmju vispār nav, kas ir iespējams tajā gadījumā, ja nav nepieciešamās informācijas, zināšanu, ja kaut kas nav vērtēts ne kognitīvi, ne emocionāli, vienkārši – konkrētajā jautājumā cilvēkam nav nekādas pieredzes un viedokļa. Tāpēc, lai jauniešiem veidotos pēc iespējas daudzveidīgāka pieredze valsts drošības un aizsardzības jomā, veidotos emocionālajos pārdzīvojumos un vērtībās balstītās attieksmes, ir ļoti svarīgs ne tikai mācību saturs, ne tikai mācību procesa daudzveidība un skolēncentrētā pieeja tajā, ļoti svarīga ir paša pedagoga attieksmes, ko viņš pauž mācību procesā, viņa pieredzes piemēri naratīvu veidā, viņa metodiskā kompetence, radošums, organizējot dažāda veida mācību aktivitātes valsts aizsardzības jomā.

Mijiedarbībā ar vidi, veidojas attīstās *jaunieša gatavība valsts aizsardzībai*. Teorētisko pētījumu rezultātā (Baltušīte, 2012; Baltušīte & Katane, 2014), var secināt, ka, pateicoties gan iegūtajām zināšanām, prasmēm un kompetencēm, gan attieksmēm un motivācijai līdzdarboties visaptverošās valsts aizsardzības sistēmā, *jauniešu gatavība valsts aizsardzībai* sastāv no divām integrālām jeb savstarpēji

cieši saistītām struktūrdaļām: 1) psiholoģiskās gatavības (*es vēlos*) un 2) kompetencēs balstītās gatavības (*es spēju*).

Secinājumi

Conclusions

Saasinoties ģeopolitiskajai situācijai Eiropā, arvien izteiktāk aktualizējas plānotās Latvijas izglītības sistēmā plānotās inovācijas, Latvijas vispārējās vidējās izglītības saturā, skolās ieviešot un īstenojot jaunu mācību priekšmetu *Valsts aizsardzības mācība*. Tam ir gan tiesiskais pamats normatīvo aktu veidā, gan metodiskais pamats: ir izstrādātas Valsts aizsardzības mācības programmas, kas dažās skolās jau tiek, bet kopš 2024/2025. mācību gada tiks īstenotas gan visās vispārējās vidējās izglītības iestādēs (skolās), gan *Jaunsardzes* mācībās.

Tā kā ekoloģiskā paradigma ir jau kļuvusi par transdisciplināru paradigmu, bet ekoloģiskā pieeja kopš 20.gs. beigām ir imperatīvs izglītībā, svarīgi ir valsts aizsardzības izglītībā integrēt ekoloģisko pieeju. Ekoloģiskai pieejai valsts aizsardzības izglītībā ir vairākas izpausmes.

Kopš 20.gadsimta beigām ilgtspējīgas attīstības koncepcija ir tālāk attīstījusies, paplašinājusies un transfēru veidā pamatidejas atspoguļojas sabiedrības, ekonomikas, kultūras u.c. ilgtspējīgas attīstības koncepcijās. Balstoties uz vienu no jēdziena ilgtspējīga attīstība interpretācijām, var secināt, ka ir nepieciešams nodrošināt un veicināt mūsu valsts ilgtspējīgu attīstību, lai arī nākamās paaudzes varētu dzimt, augt, attīstīties un dzīvot savā suverēnā un drošā valstī.

Daudzas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādnes var kalpot par valsts ilgtspējīgas attīstības filozofisko pamatu: 1) visām starptautiska mēroga aktivitātēm būtu jābūt saskaņotām ar katras valsts interesēm un vajadzībām; 2) jebkura veida karš pēc būtības ir destruktīvs, tāpēc ir pretrunā ar ilgtspējīgu attīstību un darbību, kas vērsta un ilgtspējību; savukārt miers, attīstība un vides aizsardzība ir savstarpēji saistīti un nedalāmi jēdzieni; 3) katrai dzīvībai ir vērtība pašai par sevi; 4) jāmaina cilvēces domāšana, jo ekoloģisko, tehnoloģisko, kara krīžu cēlonis ir krīze cilvēku domāšanā; 5) tādēļ ir jāmainās politiskajām, tehnoloģiskajām struktūrām, jāmainās politiķu, katra cilvēka domāšanai; 6) atbildīga rīcība ir ilgtspējas pamats.

Valsts aizsardzības mācību saturs un pats mācību process balstās un balstīsies arī turpmāk uz vides izglītības trim pamatprincipiem: izglītība par vidi; izglītība vidē, izglītība videi.

Pamatprincips *izglītība par vidi* manifestējas valsts aizsardzības mācību saturā par valsts vēsturi, apkārtējo vidi, kurā notiek jauniešu valsts aizsardzības praktiskās mācībās (topogrāfija), informatīvo un jaunāko tehnoloģiju vidi un ar to saistīto psiholoģisko noturību hibrīduzbrukumu gadījumā u.c.

Pamatprincips *izglītība vidē* ļauj pamatot valsts aizsardzības izglītības vidi no dažādiem ekoloģiskās pieejas aspektiem un izpausmēm:

- ekoloģiski sistēmiskā pieeja ļauj izdalīt valsts aizsardzības izglītības iekšējo un ārējo vidi;
- ekoloģiski daudzdimensionālā pieeja ļauj izdalīt vairākus valsts aizsardzības izglītības vides kontekstus, kuru specifiku nosaka četras valsts aizsardzības izglītības dimensijas: 1) militārais izglītības vides konteksts; 2) pilsoniskās izglītības vides konteksts; 2) informatīvi tehnoloģiskais vides konteksts; 4) psiholoģiskais vides konteksts;
- daudzveidība ir ilgtspējas garants, tāpēc daudzveidīgo valsts aizsardzības izglītības vidi var raksturot ar diviem galvenajiem vides segmentiem, kas pārklāj un papildina viens otru: 1) valsts aizsardzības mācība skolā – formālās izglītības vide; 2) *Jaunsardzes* mācības – neformālās izglītības vide.

Pamatprincips *izglītība videi* aktualizē ekoloģiskās audzināšanas nozīmi vides izglītībā. Izmantojot pārneses pieeju, var teikt, ka valsts aizsardzības izglītībā svarīgu vietu ieņem patriotiskā audzināšana, kas izpaužas vērtībās un attieksmēs pret savu dzimteni (Tēvijū). Jauniešu patriotisms ir patriotiskās audzināšanas sagaidāmais rezultāts, kas sevī ietver mīlestību pret savu valsti, atbildīgu domāšanu un rīcību, piederību savai ģimenei/dzimtai, novadam, kultūrvēsturiskajam reģionam, visai valstij. Šo attieksmju veidošanās procesā liela nozīme ir emocionālajiem pārdzīvojumiem, priekšstatiem, iztēles tēliem, kas rodas pedagogu naratīvu par valsts vēsturi, citu pieaugušo pieredzes, t.sk. ģimenes locekļu, vecvecāku, dzīves pieredzes naratīvu veidā.

Piederības savai valstij veidošanās veicināšanā svarīgi ir izmantot dažāda veida simboliku (heraldiku): ne tikai valsts ģērboni, bet arī pilsētas, dzimtas ģērboni. Tā kā mūzika ir spēcīgs audzināšanas un emocionālo pārdzīvojumu izraisīšanas līdzeklis, tad piederība valstij veidojas ne tikai valsts himnas

atskaņošanas brīdī, bet arī ģimenes godos jeb svinībās, kad skan ģimenes locekļu paaudzēs iemīļota mūzika, t.sk. dziesmas.

Pateicoties gan iegūtajām zināšanām, prasmēm un kompetencēm, gan attieksmēm un motivācijai līdzdarboties visaptverošās valsts aizsardzības sistēmā, veidojas Latvijas jauniešu gatavība valsts aizsardzībai, kas sastāv no divām integrālām jeb savstarpēji cieši saistītām struktūrdaļām: 1) psiholoģiskās gatavības (es vēlos) un 2) kompetencēs balstītās gatavības (es spēju).

Summary

As the geopolitical situation in Europe escalates, the planned innovations in the Latvian education system are becoming more and more relevant, with the introduction and implementation of the new subject *National Defence Training* in schools. This has both a legal basis in the form of laws and regulations and a methodological basis: National defence training curricula have been developed, and they are already in place in some schools, but starting from the 2024/2025 academic year they will be implemented both in all general secondary education institutions (schools) and in the training of the *Youth Guard*.

Because the ecological paradigm has already become a transdisciplinary paradigm, and the ecological approach is an imperative in education since the end of the 20th century, it is important to integrate the ecological approach into national defence education. The ecological approach in national defence education has several manifestations.

Since the end of the 20th century, the concept of sustainable development has further developed, expanded, and the basic ideas are reflected in the concepts of sustainable development of society, economy, culture, and others in the form of transfers. Based on one of the interpretations of the concept of sustainable development, it can be concluded that it is necessary to ensure and promote the sustainable development of our country so that future generations can be born, grow up, develop and live in their sovereign and secure country.

Many guidelines for sustainable development can serve as a philosophical basis for sustainable development of the country: 1) all activities at the international level should be in line with the interests and needs of each country; 2) any kind of war is destructive in nature and therefore runs counter to sustainable development and actions aimed at sustainability; while peace, development, and environmental protection are interrelated and inseparable concepts; 3) every life

has a value in itself; 4) human thinking needs to change, because ecological, technological, and war crises are caused by a crisis in people's thinking; 5) therefore, political and technological structures must change, and the thinking of politicians, of each person, must change; 6) responsible action is the key to sustainability.

The content of national defence education and the learning process itself is and will continue to be based on the three basic principles of environmental education: education about the environment; education in the environment; education for the environment. The basic principle *education about the environment* is manifested in the content of national defence training on the history of the country, the environment in which national defence practical training of youth takes place (topography), the information and latest technology environment and related psychological resilience in the event of hybrid attacks, etc.

The basic principle *education in the environment* allows to explain the national defence educational environment from various aspects and manifestations of the ecological approach: 1) the *ecological systemic approach* makes it possible to distinguish between the internal and external environment of national defence education; 2) the *ecologically multidimensional approach* makes it possible to distinguish several contexts of the national defence education environment, the specifics of which are determined by four dimensions of national defence education: (a) the military context of the educational environment; (b) the context of the civic education environment; (c) the informative technological environment context; (d) the psychological environment context; 3) *diversity is a guarantor of sustainability*, so the diverse national defence education environment can be characterized by two main environmental segments that overlap and complement each other: (a) national defence education at school - formal education environment; (b) *Youth Guard* training - non-formal education environment.

The basic principle *education for the environment* highlights the importance of ecological upbringing in environmental education. Using the transfer approach, it can be said that patriotic upbringing plays an important role in national defence education, which is reflected in the values and attitudes towards one's homeland (the Fatherland). Youth patriotism is the expected result of patriotic upbringing, which includes love for one's country, responsible thinking and action, belonging to one's family/kin, region, cultural and historical region, and entire country. In

the process of the formation of these attitudes, emotional experiences, notions, imaginative characters that emerge from teachers' narratives about the history of the country, the experiences of other adults, including in the form of life experience narratives of family members, grandparents are very important. It is important to use different types of symbols (heraldry) to promote the formation of belonging to one's country: not only the coat of arms of the state, but also the coats of arms of the city and family. As music is a powerful means of upbringing and emotional experience, belonging to the state is formed not only at the moment of playing the national anthem, but also at family events or celebrations, when music loved by generations of family members is played, including songs.

Thanks to the acquired knowledge, skills and competencies, as well as attitudes and motivation to participate in the comprehensive national defence system, the readiness of Latvian youth for national defence is formed, which consists of two integral or closely interrelated structural parts: 1) psychological readiness (*I want*) and 2) competence-based readiness (*I able*).

Literatūra References

- Baltušīte, R. (2012). *Pedagoģijas studentu gatavība profesionālai darbībai skolas vidē* (Preparedness of pedagogy students for professional activity in the school environment). Promocijas darbs. Jelgava: LLU.
- Baltušīte, R., & Katane, I. (2014). The Structural Model of the Pedagogy Students' Readiness for Professional Activities in the Educational Environment. *Rural Environment. Education. Personality*, 7, pp. 29 - 41. Jelgava: LLU. Retrieved from <http://lufb.llu.lv/conference/REEP/2014/Latvia-Univ-Agricult-REEP-2014proceedings.pdf>
- Barnes, P., & Sharp, B. (Red.). (2004). *Outdoor Education*. Lyme Regis: Russel House Publishing Ltd.
- Berzina, I. (2020). From 'total' to 'comprehensive' national defence: the development of the concept in Europe. *Journal on Baltic Security*, 6(2), 7-15. doi:10.2478/jobs-2020-0006
- Bērziņa, I., Kuzmins, V., Falka, S., Gūtmane, U., & Damberga, J. (2020). *Valsts aizsardzības mācība: Specializētā kursa programmas paraugs vispārējai vidējai izglītībai* (National Defence Training: Sample specialized course program for general secondary education). Rīga: Jaunsardzes centrs, VISC, AM.
- Bonnedahl, K., Heikkueinen, P., & Paavola, J. (2022). Strongly sustainable development goals: Overcoming distances constraining responsible action. *Environmental Science & Policy*, 129, 150-158. doi:<https://doi.org/10.1016/j.envsci.2022.01.004>

- Bronfenbrenner, U. (1996). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge: Harvard University Press.
- Brundtland, G. (1987). *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*. Oxford: Oxford University Press. Retrieved from <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
- Closs, L., Mahat, M., & Imms, W. (2021). Learning environments' influence on students' learning experience in an Australian Faculty of Business and Economics. *Learn Environment*. doi:10.1007/s10984-021-09361-2
- Devall, B. (1980). The deep ecology movement 299-322. *Natural Resources Journal*, 20, 299-322.
- European Commission. (2000). *A Memorandum on Lifelong Learning*. Brussels: Commission of the European Communities. Retrieved from https://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf
- European Commission. (2021). *Sustainable Development in European Union*. Brussels: European Commission. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_21_3006
- Frankl, V. (1992). *Man's Search for Meaning*. Boston: MA: Beacon Press.
- Frankl, V. (2000). *Recollections: An Autobiography*. New York: Perseus Books.
- Galinec, D., Možnik, D., & Guberina, B. (2017). Cybersecurity and cyber defence: national level strategic approach. *Automatika: Journal for Control, Measurement, Electronics, Computing and Communications*, 58 (3), 273-286. doi:10.1080/00051144.2017.1407022
- Grishina, N., & Kostromina, S. (Ed.). (2020). *Zhiznennoe prostranstvo v psihologii: Teorija i fenomenologija* (Living space in psychology: Theory and phenomenology). Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Sant-Peterburgskogo universiteta.
- Hajlan, M., & Kashani, S. (2021). Evolution of the concept of sustainability. From Brundtland Report to sustainable development goals. *Sustainable Resource Management: Modern Approaches and Contexts*, 1-24. doi:<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-824342-8.00018-3>
- Hiemstra, R. (Ed.). (1991). *Creating Environments for Effective Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Huitt, W. (2012). *A systems approach to the study of human behavior: Educational Psychology Interactive*. Valdosta: Valdosta State University. Retrieved from <http://www.edpsycinteractive.org/materials/sysmdlo.html>
- Hungerford, H. (2009). Environmental Education (EE) for the 21st Century: Where Have We Been? Where Are We Now? Where Are We Headed? *The Journal of Environmental Education*, 41(1), 1-6. doi:10.1080/00958960903206773
- Indoor and outdoor environments that support child and adult learning and maximize communication*. (2022). Retrieved from FirstSchool Home: Child Development Institute: <https://firstschool.fpg.unc.edu/indoor-and-outdoor-environments-support-child-and-adult-learning-and-maximize-communication.html>
- Jung, K. (2017). *Problemy dushi nashego vremeni* (Problems of the soul of our time). Sankt - Peterburg: Piter.

- Karpova, Ā. (1998). *Personība. Teorijas un to radītāji* (Personality. Theories and their creators). Rīga: Zvaigzne ABC.
- Katane, I. (2007). *No ekoloģiskās paradigmas līdz vides modelim izglītības pētniecībā* (From the ecological paradigm to the environmental model in educational research). Sērija „Izglītības ekoloģija”. Jelgava: LLU.
- Katane, I., & Katans, E. (2014). Multidimensional Model of Distance Learning Environment. In V. Ļubkina, & G. Marzano (Ed.), *Society. Integration. Education.* 2, pp. 106 - 115. Rezekne: RA. doi:<https://doi.org/10.17770/sie2014vol2.667>
- Katane, I., & Pēks, L. (2006). *Izglītības ekoloģija: starpdisciplinārs virziens mūsdienu izglītības pētniecībā* (Educational ecology: an interdisciplinary direction in modern educational research). Jelgava: LLU.
- Kreija-Gaikšte, S., & Katane, I. (2021). Multidimensional and Multifunctional Content of National Defence Training in Latvian Schools. *Research for Rural Development.* 36, pp. 337-343. Jelgava: Latvia University of Life Sciences and Technology. doi:10.22616/rrd.27.2021.048
- Kukuļinskis, G. (Red.). (2021). *Valsts aizsardzības mācība: Specializētā kursa programmas paraugs* (National Defence Training: Sample specialized course program). Rīga: VISC, AM. Ielādēts no https://www.jc.gov.lv/sites/jic/files/document/VAM_programma_2021.pdf
- LR Aizsardzības ministrija. (2021). *Valdība apstiprina ziņojumu par valsts aizsardzības mācības ieviešanas rezultātiem un uzlabojumiem Jaunsardzē* (The government approves a report on the results of the implementation of national defence training and improvements in the Youth Guard). Ielādēts no Aizsardzības ministrija: <https://www.mod.gov.lv/lv/zinas/valdiba-apstiprina-zinojumu-par-valsts-aizsardzibas-macibas-ieviesanas-rezultatiem-un>
- LR Aizsardzības ministrija. (2020). *Valsts aizsardzības koncepcija* (National Defence Concept). Ielādēts no Aizsardzības ministrija: https://www.mod.gov.lv/sites/mod/files/document/AiMVAK_2020_projekts.pdf
- LR Aizsardzības ministrija. (2022). *Valsts aizsardzības mācība* (National Defence Training). Ielādēts no Aizsardzības ministrija: <https://www.mod.gov.lv/lv/nozares-politika/visaptverosa-valsts-aizsardziba/sabiedribas-izglitosana/valsts-aizsardzibas-maciba>
- LR Ministru kabinets. (2018a). *Par Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas īstenošanas plānu 2019.-2020. gadam* (On the National Identity, Civil Society and Integration Policy Implementation Plan for 2019-2020). Ministru kabineta rīkojums Nr. 345. Ielādēts no Likumi.lv: <https://likumi.lv/ta/id/300483-par-nacionalas-identitates-pilsoniskas-sabiedribas-un-integrācijas-politikas-istenosanas-planu-2019-2020-gadam>.
- LR Ministru kabinets. (2018b). *Par valsts aizsardzības mācības ieviešanu un Jaunsardzes attīstību 2019.–2027: Informatīvais ziņojums* (On the Introduction of National Defence Training and the Development of the Youth Guard in 2019–2027: Information statement). Ielādēts no Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40467754>

- LR Saeima. (2019). *Nacionālās drošības koncepcija* (The Concept of National Security). Ielādēts no <https://likumi.lv/ta/id/309647-par-nacionalas-drosibas-koncepcijas-apstiprinasanu>
- LR Saeima. (2020a). *Par Valsts aizsardzības koncepcijas apstiprināšanu: Saeimas paziņojums* (On approval of the National Defence Concept: Statement of the Saeima). Ielādēts no Likumi.lv: <https://likumi.lv/ta/id/317591-par-valsts-aizsardzibas-koncepcijas-apstiprinasanu>
- LR Saeima. (2020b). *Valsts aizsardzības mācības un Jaunsardzes likums* (Law on the National Defence Training and the Youth Guard). Ielādēts no Likumi.lv: <https://likumi.lv/ta/id/319794-valsts-aizsardzibas-macibas-un-jaunsardzes-likums>
- Margeviča-Grinberga, I., & Šūmane, I. (2020). *Mūsdienu mācību vide skolēnu aktīvai iesaistīšanai mācību procesā* (Modern learning environment for active involvement of students in the learning process). Rīga: LU. Ielādēts no https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/54423/margevica_grinberga_jeva-sumane_ilze-muzdieniga_macibu_vide_skolenu_aktivai_iesaistisanai_mac_procesa-book.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Mattis, J., & Hoffman, F. (2005). Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars. *Proceedings of the U.S. Naval Institute*. Retrieved from <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2005/november/future-warfare-rise-hybrid-wars>
- Messerli, P., & Murniningtyas, E. (Eds.). (2019). *The Future is Now: Science for Achieving Sustainable Development: Global Sustainable Development Report*. New York: United Nations: Department of Economic and Social Affairs. Retrieved from https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/24797GSDR_report_2019.pdf
- Mitranić, N., Miskeljin, L., & Breneselovic, D. (2019). Education for Sustainable Development and Preschool Teachers' Competencies. In V. Lovren, J. Peeters, & N. Matović (Eds.), *Quality of Education: Global Development Goals and Local Strategies* (pp. 63-82). Belgrade: University of Belgrade. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/335243915_Education_for_Sustainable_Development_and_Preschool_Teachers'_Competencies
- Mjasishhev, V. (2022). *Psihologija otnoshenij* (Relationship psychology). Polucheno iz http://web.krao.kg/10_psihologia/0_pdf/10.pdf
- Naess, A. (1973). The shallow and deep, long-range ecology movement: A summary. *In inquiry*, 16, 95-100. Retrieved from <https://iseethics.files.wordpress.com/2013/02/naess-arne-the-shallow-and-the-deep-long-range-ecology-movement.pdf>
- Neda Afshar, F., & Barrie, A. (2021). The Significance of Outdoor Learning Environments in Innovative Learning Environments. P. Boarin, E. Haarhoff, M. Manfredini, M. Mohammadzadeh, & A. Premier (Red.), *APRU 2020 Sustainable Cities and Landscapes Conference*. doi:10.17608/k6.auckland.13578134.v2
- Palmer, J., & Neal, P. (2004). *The handbook of Environmental Education*. New York: Routledge.

- Prasad, M. (2019). Relevance of the Sustainable Development Concept for International Space Law: An Analysis. *Space Policy*, 47, 166-174.
- Radcliffe, D. (2008). *A pedagogy-space-technology (PST) framework for designing and evaluating learning places*. Retrieved from <https://www.ntnu.edu/documents/1283650518/1283655368/A+Pedagogy-Space-+Technology+%28PST%29+Framework+for+Designing+and+Evaluating+Learning+Places/2852951b-7784-49cb-877f-aa4e860740fb>
- Reņģe, V. (2002). *Sociālā psiholoģija* (Social psychology). Rīga: Zvaigzne ABC.
- Sessions, G. (1995). *Deep Ecology for the 21st Century*. Boston: Shambhala Publications.
- Shtejnbah, H., & Elenskij, V. (2004). *Psihologija zhiznennogo prostranstva* (Living space psychology). Sankt-Peterburg: Rech'.
- Sinakou, E., Boeve-de Pauw, J., & Van Petegem, P. (2019). Exploring the concept of sustainable development within education for sustainable development: implications for ESD research and practice. *Environment Development and Sustainability*, 21(3), 1-10. doi:10.1007/s10668-017-0032-8
- Sinakou, E., Boeve-de Pauw, J., Goossens, M., & Van Petegem, P. (2018). Academics in the field of Education for Sustainable Development: Their conceptions of sustainable development. *Journal of Cleaner Production*, 184, 321-332. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.02.279>
- Sterling, S. (1992). *Coming of Age: a short history of environmental education (to 1989)*. Walsall: National Association for Environmental Education.
- Špona, A. (2004). *Audzinašanās process teorijā un praksē* (Upbringing process in theory and practice). Rīga: RaKa.
- UNESCO. (2012). *Education for Sustainable Development*. Paris: UNESCO. Retrieved from <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/926unesco9.pdf>
- Vygotskij, L. (2000). *Psihologija* (Psychology). Serija: Mir psihologii. Moskva: JeKSMO-Press.
- Žogla, I. (2001). *Didaktikas teorētiskie pamati* (Theoretical bases of didactics). Rīga: RaKa.